

FUNERAIRE REIST(R)IP 6

Van 1998 tot en met 2012 hebben wij funeraire busreizen georganiseerd naar hoofddoelen als Praag, Wenen, Parijs, Londen, Kopenhagen, Dresden en Edinburgh.

Dat doen we niet meer, maar reizen doen we nog wel.

Dat we daarbij nog steeds ook met funeraire ogen kijken mag duidelijk zijn.

En onze funeraire trips kunnen leiden tot funeraire tips: mocht je in de buurt zijn, dan is het misschien de moeite waard dat doel ook te bezoeken.

Deze keer:

BRETAGNE - LES ENCLOS PAROISSIAUX

BRETAGNE: AN ANKOU

Bretagne, het land van de rotsige en ruige kusten, het land van de megalieten, menhirs en dolmens, het land van Asterix en Obelix, het land van de kleine kerkjes en het land van *an Ankou*, de Bretonse verpersoonlijking van de dood. De *koning der doden* is een wezen dat afkomstig is uit de Keltische mythologie, maar moeiteloos in het Bretonse christendom is overgenomen als de geest die over kerkhoven waakt. Afgebeeld als skelet met zeis of pijl siert hij vele knekelhuizen, de *ossuaires*. Maar ook in het landschap komt hij voor; bij Gourin in het departement Finistère ligt de *Roc'h an Ankou*, de rots van de dood.

Ploudiry - An Ankou

Finistère, het einde van de wereld, zo heet de westelijke kant van Bretagne. Al eindigt het in zee, het eind van de wereld is het niet. Wel is het einde van het menselijk leven en de overgang naar een andere wereld er op een speciale manier vormgegeven in het typisch Bretonse verschijnsel van de *enclos paroissial*, het omsloten parochie-erf.

In de rubriek **Begraafplaatsen - thema 40** wordt het verschijnsel van de *enclos paroissiaux* beschreven, hieronder kun je in een *Circuit des Enclos Paroissiaux* een route volgen -en maken- langs de mooiste parochie-erven.

CIRCUIT DES ENCLOS PAROISSIAUX

Als je alle *enclos paroissiaux* wilt bezoeken ben je wel even bezig, want er zijn ongeveer zestig parochie-erven in Bretagne. De meeste, mooiste en belangrijkste bevinden zich in het departement Finistère, waar 50 *enclos* zijn, maar ook in de twee andere departementen van Bretagne, Côtes-d'Armor en Morbihan zijn er enkele. Men heeft in Bretagne diverse *Circuits des Enclos Paroissiaux*, routes langs de parochie-erven, uitgezet.

kaartje met route

Ik heb een tiental van de mooiste *enclos paroissiaux* in het departement Finistère geselecteerd en die in een route aaneengeschakeld tot de kralen van een 'tientje' in een rozenkrans, beginnend in Pleyben en eindigend in St. Pol-de-Léon. In Saint-Pol-de-Léon is geen *enclos*, maar zijn wel enkele funeraire bezienswaardigheden.

De totale afstand van de route bedraagt om en nabij de 125 km.

1. PLEYBEN

Pleyben is ons startpunt. Je kunt de route natuurlijk ook andersom maken, omdat zich in Pleyben volgens de boekjes de beroemdste *calvaire* en *enclos* van Bretagne bevinden. Dat zou dan de 'kers op de taart' zijn, maar met een kers op een taart begin je ook altijd met de kers.

De *enclos paroissial* van Pleyben wordt betiteld als 'een gedicht in steen'. Via de in 1725 herbouwde *porz ar maro* (doodspoort), die uit één boog bestaat, kom je op het ommuurde parochie-erf. De knekelkapel of 'kapel der zielen', dateert uit de 15e eeuw, de datum 1733 verwijst naar de restauratie, De *ossuaire* wordt nu gebruikt voor tentoonstellingen.

detail calvaire

enclos paroissial

ossuaire

Het is vooral de *calvaire*, de Calvarieberg, die de aandacht trekt. Ze werd in 1555 opgericht bij het zijportaal van de kerk, in 1650 voltooid en in 1738 verplaatst naar de huidige plek. Op de monumentale sokkel van vier bogen staat op de top het centrale kruis; engelen vangen het bloed van Christus op. Het hele levensverhaal van Jezus van annunciatie via het lijdensverhaal tot en met de opstanding is in steen verbeeld. Ook de vlammende hel, voorgesteld als een monsterachtige bek, waarin de zondaars branden, is afgebeeld en moest de toeschouwers op het rechte christelijke pad houden. Alle figuren zijn gekleed volgens de mode van de 16^e eeuw.

De kerk uit de 16^e eeuw wordt gedomineerd door twee torens, een in gotische en een in renaissancestijl. Het interieur is rijkelijk voorzien van schilder-, houtsnij- en beeldhouwwerk. Naast de kerk staat een sacristie uit 1719 met koepels en daklantaarntjes.

2. PLOUGASTEL-DAOULAS

In Plougastel-Daoulas staat ten zuiden van de parochiekerk St. Pierre een prachtige *calvaire*. In 1598 woedde er een pestepidemie in het land. Om de pest te bezweren riep Jehan III, heer van Kérérault, op tot de bouw van een grote *calvaire*. In 1602 begon de bouw van het kunstwerk, uitgevoerd in Bretons graniet uit de directe omgeving. Aan de basis kwam de gele Logonnasteen, het beeldhouwwerk werd uitgevoerd in het blauwgrijze Kersantongraniet. De hele bevolking droeg bij en twee jaar later was het werk klaar, bestaande uit 181 beelden. De *calvaire* kan beschouwd worden als ex-voto, een symbool van de dank van de inwoners aan de hemel, omdat er een einde kwam aan de pest. In het Bretons heet het kunstwerk dan ook *Kroaz ar vossen* (pestkruis). Het is te zien aan de zuil waar het kruis op staat: deze is evenals het kruis waar Christus aan hangt gepokt zoals de builen van de pest.

calvaire

ossuaire

de hellemuil

Op de eerste dwarsbalk staan twee 'ridders', Longinus en Stephaton. De Romeinse soldaat die Jezus van een spons op een stok liet drinken werd in de Middeleeuwen Stephaton genoemd, terwijl Longinus de Romeinse soldaat was, die de zijde van Jezus met een lans doorboorde. In het beeldje grijpt Longinus naar zijn oog, hetgeen verwijst naar de legende dat hij een druppel bloed in zijn oog kreeg, wat

hem de ogen opende voor de waarheid. Op de tweede dwarsbalk is de Piëta afgebeeld, geflankeerd door Maria-Salomé en Maria Magdalena. Ruggelings staan achter deze beelden Sint Petrus met de sleutels van het paradijs, de zegenende Christus en Sint Johannes.

Op de sokkel worden alle registers opengetrokken om het leven en het lijden van Christus uit te beelden. Op het bovenste register komen taferelen voor uit het lijdensverhaal, terwijl op het onderste register ook andere gebeurtenissen uit zijn leven de revue passeren. Ook de Bretonse legende van Katell Gollet, de overspelige vrouw die in de hel (de muil van een monster) belandde is uitgebeeld; in Guimiliau zullen we haar weer tegenkomen.

3. PENCRAN

In het kleine dorp Pencran (500 inwoners) is een *enclos paroissial* met een monumentale *porte de triomphe*, twee *calvaires* en een *ossuaire*.

Tot in de 17e eeuw werd in de kerk begraven. Toen die vol was, werd rond de kerk de ommuring aangebracht, waarbinnen verder werd begraven. De hoofdentree, de triomfpoort met drie daklantaarntjes, stamt uit de 17e eeuw. Op de façade van het knekelhuis uit 1594 staat de inscriptie *Chapel da sa Itrop ha karnel da lakat eskern an pobl* (kapel St. Eutrope en knekelhuis voor het plaatsen van de botten van de mensen). Het heeft twee verdiepingen, beneden kapel, boven (voormalig) knekelhuis.

enclos paroissial

calvaire

ossuaire

In het noorden van de *enclos* staat de grootse *calvaire* uit 1553. Aan het centrale kruis hangt Christus, op de zijbalk onder hem staan twee ridders, op de zijbalk daaronder bevinden zich Maria, Johannes en St. Yves, aan de voet van het kruis staat Maria Magdalena. Bezijden het kruis staan de kruisen van de goede moordenaar Dismas en de slechte moordenaar Gismas. In het zuiden van de *enclos* staat een eenvoudige *calvaire*, een enkel kruis uit 1779.

In het portaal (1553) van de kerk staan, zoals in veel Bretonse kerken, de twaalf apostelen opgesteld in rijen van zes.

4. LA ROCHE-MAURICE

In de *enclos* van La Roche Maurice staat een van de grootste knekelhuizen in Bretagne uit 1639 en gebouwd in de stijl van de *Renaissance léonarde* (het land van Léon). Het is ook een van de meest opvallende met zijn spreuken, die de mens fijntjes herinnert aan zijn ultieme einde. Die spreuken worden uitgesproken door *An Ankou*, de personificatie van de Dood, die hier met een pijl in zijn handen staat afgebeeld op het wijwatervat en die de diverse sociale klassen van de 17e eeuw meevoert onder de leus *Je vous tue tous* (ik dood jullie allen). Boven de ene ingang staat *Memor esto iudicii mei sic erit et tuum mihi hodie tibi cras 1639* (denk aan mijn oordeel, het zal ook voor jou gelden; heden ik, morgen jij) en boven de andere: *Memento homo quia pilvis es 1640* (gedenk o mens dat jij van stof zijt).

enclos paroissial

doksaal

An Ankou

De ingang van de *enclos* is tevens de *calvaire*: op drie zware sokkels staat het kruis van Christus, geflankeerd door dat van de goede en de slechte moordenaar.

In het interieur van de 16e eeuwse kerk is het de moeite waard te gaan kijken naar de prachtige doksaal, die het schip scheidt van het priesterkoor.

5. LA MARTYRE

La Martyre heeft de oudste *enclos paroissial* van het pays de Léon en stamt uit de 11e tot de 17e eeuw. Eens was La Martyre bekend om zijn internationale jaarmarkten, vandaar de prachtige *enclos* in dit nu kleine dorp. De *porte de triomphe* fungeert tegelijk als *calvaire*: op een laatgotische balustrade boven de poort staan de drie calvariekransen met een beeldengroep. De *ossuaire* (1619) is versierd met een kariatide die op een mummie lijkt, op de muren staan cartouches met voorstellingen die verwijzen naar de dood. Engelen dragen linten met de tekst *an maro han barn han ifern ien pa ho soing den e tle crena fol eo na preder e esperet guelet ez eo ret deceda* (de dood, het oordeel, de koude hel, als de mens eraan denkt moet hij beven; gek is hij die niet bedenkt dat wij allen moeten sterven).

enclos paroissial

An Ankou (detail)

ossuaire

De kerk is gewijd aan St. Salomon. In de 6de eeuw zou hier al een kapel hebben gestaan en later ook een klooster, waarin de Bretonse koning Salaün (Salomon) zijn toevlucht zou hebben gezocht, maar toch zou worden vermoord op 23 juni 874, waarna hij martelaar en heilige werd. In de kerk staat *An Ankou* op het wijwatervat in een beetje vervallen staat.

6. PLOUDIRY

Ploudiry, vroeger de grootste parochie van het pays de Léon, is nu een dorp van 750 inwoners. Ook hier is de rijkdom van vroeger nog af te lezen van de *enclos*, die opgetrokken is in de stijl van de Bretonse Renaissance, boers maar fraai. Boven de ramen van de *ossuaire* (1635) staan vijf afbeeldingen; voorop staat de dood *An Ankou* met een dreigende pijl gericht op personen die de vier standen vertegenwoordigen: boeren, burgers, geestelijken en edelen, een soort dodendans dus. Boven het wijwatervat op de hoek draagt een engel een lint met de tekst *Bones gents qui par icy passez: priez Dieu pour les trepassez 1635* (beste mensen die hierlangs komen, bid God voor de overledenen). De kerk heeft een mooi zijportaal.

ossuaire

*Ploudiry
wijwatervat*

kerkportaal

7. SIZUN

De entree van de *enclos* in Sizun vindt plaats door een grandioze *porte triomphale* uit het einde van de 16^e eeuw. Drie halfronde bogen worden geflankeerd door Korinthische pilasters. Op de balustrade boven de triomfpoort staat de *calvaire*. De poort mag dan grand(ioos) zijn, de *calvaire* is in verhouding tot andere dorpen maar petit(erig), het kruis met Christus met op de dwarsbalk Maria en Johannes en aan beide zijden de kruisen van de goede en slechte moordenaar.

In het verlengde van de triomfpoort staat de *chapelle funéraire* (1585-1588), bestaande uit twee etages, kapel en *ossuaire*. Boven de ramen staan de twaalf apostelen. In het interieur is nu een klein museum ondergebracht, gewijd aan lokale tradities: meubelen, klederdrachten en religieuze kunst. De toren van de kerk valt op door zijn enorme spits.

porte triomphale

*Sizun
enclos paroissial*

ossuaire

8. GUIMILIAU

Via een sobere *porte triomphale* betreed je de enclos van Guimiliau, waar je overdonderd wordt door de *calvaire*, waaraan zeven jaar (1581-1588) is gewerkt. Meer dan 2000 verschillende figuurtjes 'bevolken' het voetstuk waarop het grote kruis rust. Zij brengen 25 taferelen uit het leven van Jezus in beeld: vanaf de geboorte, de aanbidding door de herders, de doop tot en met het laatste avondmaal, de kruisgang, de graflegging, de opstanding. Opvallend is dat sommige figuren duidelijk 16e eeuwse kleding dragen. Op de dwarsbalk van het kruis staan, twee aan twee, ruggelings tegen elkaar, de beelden van Maria en Jozef, Petrus en St. Yves. Nog weer andere figuren vertellen van de kerstening van Bretagne. Boven de voorstelling van het avondmaal stelt een beeldengroep het slot voor van de eeuwenoude legende van 'Katell Gollet'. Katell, symbool van de wellust, was een in zonde levende vrouw. De duivel deed zich voor als een van haar minnaars en vroeg haar een hostie uit de kerk te stelen. Deze daad werd zwaar gestraft. Op de *calvaire* is te zien hoe zij aan het hellemonster wordt uitgeleverd. Dit voorbeeld strekte tot lering van de jonge deernen van Guimiliau.

De *chapelle funéraire* met *ossuaire* heeft aan de voorgevel de buitenpreekstoel (*chaire à prêcher*) behouden.

église & calvaire

*Guimiliau
calvaire*

calvaire & ossuaire

9. SAINT-THÉGONNEC

Men betreedt de *enclos* van St. Thégonnec door de vrij massieve *porte triomphale* (1587), versierd met (doden)lantaarns.

In 1610 werd de *calvaire* opgericht. Op het voetstuk zijn talrijke voorvallen uit de lijdensgeschiedenis afgebeeld. In een kleine nis staat het beeld van Sint Thégonnec, die, nadat zijn ezel door wolven was verscheurd, volgens de legende een wolf voor zijn wagen spande.

Links van de poort staat de op Korinthische zuilen rustende *ossuaire* (1676). Het gebouw verschilt duidelijk van de andere *ossuaires* en is veel sierlijker met zijn frontons, Korinthische kapitelen en met schelpen gevulde nissen. Het werd later in een kapel veranderd; in de crypte eronder bevindt zich een uit eikenhout vervaardigde, levensgrote beeldengroep die de graflegging van Jezus voorstelt, een schepping van Jacques Lespagnol (1702). Rondom is het gebouw, boven de vensters, voorzien van de tekst: *C'est une bonne et sainte pensée de prier pour les fidelles trépassés - requiescant in pace, amen. Hodie mihi, cras tibi. O pêcheurs repantez, vous estants vivans, car à nous morts il n'est plus temps; priez pour nous trépassés, car un de ces jours vous en serez; soiez en paix.* (Het is een goede en heilige gedachte te bidden voor de gelovige overledenen - rust in vrede, amen. Heden ik, morgen gij. O zondaars bedenk dat jullie nog leven, terwijl voor ons de tijd is gestopt; bid voor ons overledenen, want een dezer dagen is het ook uw lot; vrede zij u).

église & porte triomphale

*Saint-Thégonnec
calvaire*

ossuaire

10. SAINT-POL-DE-LÉON

In de Ancienne Cathédrale van Saint-Pol-de-Léon staan in een nis 32 schedelkistjes onder de naam *les étagères de la nuit, ultime reposoir* (rek van de nacht, laatste rustplaats). In Bretagne was het lange tijd gebruikelijk de schedel (*le chef*) in houten kistjes met een kijkgat te bewaren, terwijl de overige resten in een massagraf werden gelegd. Sinds meer dan een eeuw is dit gebruik afgeschaft, hoewel een andere bron zegt dat het gebruik heeft bestaan tot de tweede W.O. De schedels hier zijn deels afkomstig van de kerkvloer en deels van het kerkhof. De oudste is van 1552, de jongste van 1864. Aan de top ligt in een rijkgedecoreerd kistje de schedel van een bisschop.

Op het *cimetière* St. Pierre staat geen knekelhuis, maar zijn wel op diverse plaatsen in de muur knekelarcaden, primitieve *ossuaires*, waarschijnlijk de oudste vorm van het bewaren van de stoffelijke resten na een ruiming.

étagères de la nuit

*Saint-Pol-de-Léon
bisschop*

knekelarcade

Einde van de trip, terug naar het leven, tijd voor een *plateau de fruits de mer* en een koele Muscadet.